

AVONDDIENST

donderdag 18 april 2019, Witte Donderdag

Avondmaal

Grote Kerk, Wildervank

voorganger: ds. Marien Grashoff

Muziek : Johann Sebastian Bach, 'Kommt, Töchter, helft mir klagen' (1728)

Communie van Judas Iskariot,
anonieme gravure, naar ontwerp van
Maarten van Heemskerck, ca. 1550

DIENST VAN VOORBEREIDING

Aanvangslied : *Psalm* 81: 1, 2

Bemoediging en groet

Wie woont in de hoede van de EEUWIGE,
OVERNACHT IN DE SCHADUW VAN DE STERKE.

Bij nacht en ontij heb ik niets te vrezen,
GOD IS EEN SCHILD, EEN MUUR OM ONS HEEN.

Onze hulp is in de Naam van de HEER
DIE HEMEL EN AARDE MAAKT.

Genade zij u en vrede
van hem die is, die was en die komen zal.
AMEN.

Gebed voor Witte Donderdag

Zingen : *Psalm* 81: 3, 4

DIENST VAN HET WOORD

Gebed bij de opening van de Schriften

Lezing uit het Oude Testament : Exodus 12,14-20¹

Zingen : *Psalm* 81: 8, 9

Lezing uit het Nieuwe Testament : Johannes 13,1-15 en 21-30²

Zingen : *Lied* 567

Preek

Wie is Judas? Het antwoord lijkt nogal simpel: de verrader. Judas is de schurk in het laatste bedrijf van Jezus' leven. Hij heeft diens dood op zijn geweten.

In middeleeuwse voorstellingen van de hel zit Judas daarom stevast op de allerergste plek.³ Op schilderijen van het Laatste Avondmaal pik je Judas er snel uit: hij is degene zonder aureool – of met een zwarte in plaats van een gouden – of hij is degene die al stiekem wegluipt.⁴ En vaak heeft hij een geldbuidel bij de hand. Ook afbeeldingen van Judas die zich ophangt zijn makkelijk te vinden. En het topstuk is uiteraard: de Judaskus. Wat een verrader!

Fresco van het Laatste Avondmaal, kapittelkerk in San Gimignano, Toscane, van Lippo Memmi, uit 1333-1341

Maar door Judas meteen weg te zetten als de grote verrader, halen we ook heel slim de angel uit het verhaal. Want de verrader dat is *Judas – en wij niet!* Judas wordt de zondebok van het verhaal.⁵ Een zondebok krijgt altijd de schuld en wordt zonder pardon opgeofferd, opdat de anderen maar niet kritisch naar zichzelf hoeven te kijken. Judas als zondebok komt ons, zonder dat we er nog bij nadenken, prima uit. Want als *hij* de verrader is, zijn *wij* het uiteraard niet. Wij halen heel slim de angel uit het verhaal, zelfs zonder dat het ons nog opvalt.

–

Toch is het niet altijd vanzelfsprekend geweest om Judas te zien als de ergste verrader en een voor eeuwig verloren zondaar. Al in de vroege kerk waren er stemmen die Judas juist prezen

¹ [Naardense bijbel](#) (2014) – bewerkt.

² [Naardense bijbel](#) (2014) – bewerkt.

³ In [De goddelijke comedie](#) (*La Divina Commedia*, ca. 1320) lokaliseert Dante Judas in de negende en diepste kring van de hel, in het gezelschap van Brutus en Cassius, de moordenaars van Julius Caesar, terwijl zij alle drie steeds opnieuw verslonden worden door Lucifer, de gevallen serafijn die in de hel een driekoppig en harig monster is.

⁴ Op het beroemde [fresco van Leonardo da Vinci](#), in de refter van het Dominicanerklooster in Milaan (1498), is Judas de donkere figuur ter linkerzijde die een geldbuidel vastklemt. Op een ander bekend [fresco van Fra Angelico](#), in het San Marco-klooster in Florence (ca. 1450), is Judas de donkere figuur rechts, met het donkere aureool. Opvallend is dat Fra Angelico ook Maria Magdalena (links) laat meevieren, waardoor het verhaal van de voetwassing ([Johannes 12,2-8](#)) wordt verbonden met het Laatste Avondmaal (dat Johannes nu net weer niet vertelt).

⁵ Over het zondebok-principe is diepgaand en uitvoerig geschreven door de Franse letterkundige, filosoof en theoloog [René Girard](#) (1923-2015). Geen lichte kost, maar de volhardende lezer steekt hier heel veel van op.

om wat hij gedaan heeft. Want zonder dat was immers de Paasmorgen nooit gekomen en was de macht van de dood nooit gebroken? Dat mag ons vreemd – of wreed – in de oren klinken, maar het is geen onzinnige gedachte. Zegt het Evangelie immers niet dat Christus *veel moest lijden*?⁶ Dat is een tekst waar wij moeite mee kunnen hebben, maar als je anders tegen Judas aan durft kijken, klinken ook die woorden anders.

Een ander voorbeeld waarin Judas in een milder licht wordt gezet is het verhaal van wonderbaarlijke *Zeereis van Sint Brandaan*. Het oorspronkelijke verhaal stamt waarschijnlijk al uit de tijd van de Vikingen en Karel de Grote, maar er is ook een versie in het middelnederlands uit de 12^e eeuw.⁷ Op zijn zeven jaren durende zeereis, op zoek naar het Beloofde Land van de Heiligen, ontmoet de Ierse abt Brandaan een zielige figuur op een kaal rotsblok midden in de zee. Het lijkt alsof de man op die manier zwaar gestraft wordt. Hij stelt zich bijna ironisch voor: 'Ik ben de ongelukkige Judas, de allerslechtste koopman...' Maar geen woord over 'verraden'. En dat hij op die kale rots zit is juist een strafverlichting vanwege de zondag, want de andere dagen van de week wordt hij gruwelijk gefolterd in de hel. Het is een fantasierijk Keltisch verhaal dat vooral wil benadrukken hoe genadig God is.⁸ En daarvan is uitgerekend Judas het grote voorbeeld.

-

Maar de belangrijkste reden om met andere ogen naar Judas te kijken zit gewoon in de bijbeltekst zelf. Dat wil zeggen: in de *Griekse* bijbeltekst.

Het Griekse werkwoord dat wordt vertaald met 'verraden' – en daarvan afgeleid met 'verrader' – is het woord *paradídoomi*. Dat komt ongeveer 125x voor in het Nieuwe Testament. De basisbetekenis is gewoon 'doorgeven', 'overleveren'. Het kan ook betekenen dat iets wordt 'toegestaan', aan een ander wordt 'overgelaten'. En het betekent ook 'overlevering' zoals in 'traditie'. Iets 'doorgeven' kan geheel te goeder trouw gebeuren en dan betekent het ook 'toevertrouwen'. Maar omgekeerd kan het ook te kwader trouw gebeuren, en dan betekent *paradídoomi* inderdaad 'verraden'. Dat is wel een tamelijk zeldzame betekenis, want bijna altijd betekent het in de bijbel gewoon 'doorgeven'.⁹

Dat Griekse werkwoord komt ook in de lezingen van vandaag, morgen en overmorgen een paar keer voor. Maar nu gebeurt er bij het vertalen iets apart. Dat gewone werkwoord *paradídoomi* wordt uitsluitend in het geval van Judas vertaald met 'verraden'. Zijn 'doorgeven'

⁶ Zie bv. [Markus 8,31](#) en [Matteüs 16,21](#), of – op Paasmorgen! – [Lukas 24,6v](#), resp. [24,25v](#). Een *apocrief* geschrift, het recent ontdekte [Evangelie van Judas](#) uit de 2^e eeuw is mogelijk een voorbeeld van de 'omgekeerde' visie op Judas waarin die juist het goede doet – maar die conclusie is zeker niet onomstreden.

⁷ De originele Latijnse tekst is uitgegeven als Carl Selmer (ed.), *Navigatio Sancti Brendani abbatis*. From Early Latin Manuscripts. Edited with Introduction and Notes (Notre Dame (Ind.): University of Notre Dame Press, 1959). De Latijnse tekst van een van de Franse handschriften (Codex 14 uit de 11^e eeuw) [staat ook online](#). De Nederlandse vertaling van Vincent Hunink is gratis te [downloaden als e-book](#). Het verhaal van Judas staat in Hoofdstuk 25.

⁸ En datzelfde is ook de hoofdtoon in de middelnederlandse *Reis van Sinte Brandaen*. [Staat online](#). Judas komt voor [aan het begin](#) (regel 48-51) en op [ongeveer tweederde](#) (regel 1321-1560).

⁹ Ook de Latijnse bijbel, de *Vulgata*, die vanaf de Oudheid tot aan het [Tweede Vaticaans Concilie](#) de officiële bijbel was van de kerk van Rome, gebruikt voor Judas het neutralere *tradere* – 'overleveren', 'doorgeven' – en niet het sterkere *prodere* – 'aangeven', 'benoemen', 'verraden'. Judas is een *traditor*, geen *proditor*.

is verraad'. Als de priesters hetzelfde doen – Jezus 'doorgeven' – heet dat 'overleveren' of 'uitleveren'. En nog sterker: als Pilatus het doet – namelijk Jezus 'doorgeven' om te worden gekruisigd – heet dat nog neutraler 'overdragen'. Misschien het meest opvallend is dat hetzelfde werkwoord nog eenmaal langskomt op het moment dat Jezus sterft. dan lezen we dat hij het hoofd buigt en zijn geest 'overlevert'.

Jezus wordt in het lijdensverhaal steeds 'doorgegeven', totdat hij tenslotte de geest 'doorgeeft' – dat is: teruggeeft aan God. Judas begint met het 'doorgeven' en de andere leerlingen doen niets, behalve weggrennen. Dan gaat Jezus van de priesters naar Pilatus, van Pilatus naar Herodes, van Herodes weer naar Pilatus en tenslotte naar Golgotha. Al dat 'doorgeven' ondergaat Jezus letterlijk als lijdend voorwerp. Judas zet dat allemaal in gang. Maar *moest* hij dat ook niet?

In de lezingen van deze Stille Week hebben we daarom de vertaling aangepast. Consequent lezen we 'overgeven'. Want wie van al die 'overleveraars' is nu echt een verrader? Ik zou denken dat Pilatus, die er in de meeste vertalingen het makkelijkst vanaf komt, de ergste is. Hij verklaart Jezus onschuldig, notabene met grote nadruk, en laat hem vervolgens kruisigen. Dat is pas verraad! En zijn de priesters niet ook verraderlijk bezig met hun listige plannen, die het volk er zoveel mogelijk buiten houden?

-

Toch is de echte vraag niet wie er in het verhaal wel of niet 'verrader' mag heten. Juist omdat hetzelfde werkwoord wordt gebruikt voor allen die een rol spelen in het arresteren, veroordelen en kruisigen van Jezus, komt die vraag veel dichterbij onszelf. Want waar passen wijzelf in dat verhaal? Wanneer geven wij Jezus door omdat we hem zelf even niet willen horen of volgen? Wanneer verraden we de Heer door niet te doen wat hij opdraagt: God en de naaste liefhebben?

En het kan nog dichterbij komen. Jezus noemt zichzelf steeds 'mensenzoon'. Wij vatten dat vaak op als een soort hoge titel, maar het betekent heel gewoon 'een mens', net zoals wij. Jezus als mensenzoon staat ook voor ieder mens. Dat bedoelen we immers ook als we zeggen dat hij de 'zonde van de wereld' draagt? 'Voor ons' betekent niet 'in plaats van, maar vooral zonder, ons'. Als mensenzoon gaat Jezus ons voor, namens alle mensen.

Dan komt de vraag wie nu precies wie 'doorgeeft' veel dichterbij. Dan gaat het over mensen die wij kennen of die ons pad kruisen. Mensen met ziekte, met schulden, met verdriet, met eenzaamheid, met psychische klachten, met discriminatie, racisme of antisemitisme. En dan is de vraag wat wij doen. Gewoon 'doorgeven', omdat het niet ons probleem is? En is dat dan omdat we echt niets doen kunnen? Of is het eigenlijk verraad? Geven we iemand maar gewoon door aan anderen omdat we niet bereid zijn zelf pijnlijke dingen te doen?

Soms vraagt een probleem erom daadwerkelijk in te grijpen. Judas wist er alles van. Maar Pilatus greep niet in en schoof Jezus gewoon door. Van een kruisiging meer of minder kon hij niet wakker liggen. Ingrijpen hoeft natuurlijk geen zaak van leven of dood te zijn, maar hoe vaak blijkt niet dat iemand met een probleem zolang wordt 'doorgegeven' van loket naar loket dat het probleem uiteindelijk compleet explodeert? Soms zelfs letterlijk.

Het verhaal van Jezus' lijden stelt dat tot het uiterste op scherp. Het is alsof in die laatste seider-maaltijd, die nachtelijke gesprekken en het bidden in de tuin, de arrestatie en al het doorschuiven bij het proces, tot aan de wrede dood – dat daarin alles samenkomt wat mensen moeten lijden. Het beeld van de passie van Christus is zo sterk dat het zelfs de *Matthäus-Passion* en *The Passion* overleeft.

Maar Judas? Kan hij nog leven met wat hij deed en hoe het afliep? En wij? Kunnen wij leven met wat wij wel of niet 'doorgeven'?

Amen.

Zingen : *Lied* 560: 1

DIENST VAN DE TAFEL

Toelichting liturgische schikking

Collecte

Gebeden

Avondmaalslied : *Lied* 376: 1, 4, 7

Nodiging

Tafelgebed¹⁰

De HEER zal bij u zijn –
DE HEER ZAL U BEWAREN
Laten wij danken onze God –
HET PAST ONS DE HEER TE DANKEN.

Ja, goed is het
dat wij de HEER onze God zegenen,
hem, de ENE.

Want hij, de Heer van hemel en aarde,
heeft zich betoond een redder te zijn
van zijn schepselen.

Hij wil niet dat wij sterven in de duisternis,
maar dat wij leven in de heiliging van zijn Naam.

Daarom is hij zijn volk Israël voorgegaan,
in wolk en vuur,

door water en woestijn,

in wonder en gebod,

om met hen zijn verbond te sluiten

en voor hen een plaats te bereiden in het land.

Daarom,

met al wie hem zijn toegedaan,

verheffen wij onze stem en zingen:

Lofzang : *Psalm* 116: 1, 4

Gedachtenis

(I)

[*Genesis* 1,1]

[*Genesis* 9,9-11]

[*Jesaja* 9,1]

[*Exodus* 13,21]

[*Exodus* 14,21]

[*Exodus* 15,22]

[*Exodus* 20,1-17]

[*Exodus* 3,8]

¹⁰ Avondmaalsliturgie van René Süß uit: José Verheule, René Süß, *Op water en brood*. De plaats van Israël in de sacramenten (Kampen: Kok, 1991) p84vv [Verkenning en Bezinning 4]; iets geredigeerd.

Gezegend zijt gij, God onze Vader,
en gezegend is hij die komt in uw Naam:
Jezus uw Zoon, Israël in ons midden.
Want in hem is uw rijk ons nabijgekomen
en hebben wij, die veraf waren, de tekenen gezien.
Hij was in levenden lijve uw heil en uw wil,
hij heeft voorgoed
de hoop in ons wakker geroepen.
In de nacht waarin hij wordt overgeleverd
- dat is DEZE nacht -
heeft Jezus een brood genomen
en hij zegt:
'Gezegend zijt gij, HEER onze God, koning der wereld,
die het brood geeft uit de aarde.'
Hij breekt het en zegt:
'Dit is mijn lichaam voor jullie.
Doet dit tot mijn gedachtenis.'
Na de maaltijd neemt hij de beker en zegt:
'Gezegend zijt gij, HEER onze God, koning der wereld,
schepper van de vrucht van de wijnstok.'
En hij zegt:
'Dit is het nieuwe verbond in mijn bloed,
doet dit tot mijn gedachtenis.'
Want zo dikwijls wij eten van het brood
en drinken uit de beker,
verkondigen wij de dood des Heren,
totdat hij komt!
De gaven van God,
voor het volk van God.
Komt nu,
want alle dingen zijn gereed.

[Matteüs 21,9]
(II)

[Efeziërs 2,17]

[1 Korintiërs 11,23-26]

[Psalm 104,14]

[Psalm 104,15]

Delen van brood en wijn

Slotgebed

In deze tekenen van brood en wijn, HEER,
bieden wij onszelf aan
als het lichaam van Jezus uw Zoon.
Wij bidden u,
zend uw **Geest** in ons midden
en maak ons tot een sprekend teken,
midden in wanhoop en verslagenheid,
midden in vreugde en verwachting,
van uw aanhoudende zorg,
van uw verborgen leiding
op de weg naar uw toekomst:
de eenheid van al uw mensenkinderen.

[Romeinen 12,1]

[Efeziërs 1,23]

(III)

[1 Korintiërs 6,19]

[1 Petrus 5,7]

[Genesis 22,8.14]

[1 Korintiërs 15,28]

Onze Vader¹¹

¹¹ Naar Lukas 11,2-4, [Naardense bijbel](#), iets bewekt.

VADER, UW NAAM WORDE GEHEILIGD,
UW KONINKRIJK KOM!-
ONS NODIGE BROOD,
GEEF ONS DAT DAGELIJKS;
EN VERGEEF ONS ONZE ZONDEN,
WANT OOK ZELF VERGEVEN WE
AL WIE IN DE SCHULD STAAT BIJ ONS;
EN BRENG ONS NIET IN BEPROEVING!
AMEN.

Slotlied : *Lied 578*: 1, 2, 6

Zegen